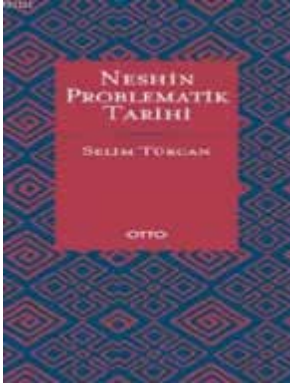


NESHİN PROBLEMATİK TARİHİ

Selim TÜRCAN, *Neshin Problematik Tarihi*, Otto Yay., Ankara 2017, 255 s.
ISBN-978-605-9621-45-8

Ömer DİNÇİ¹



Nesh meselesi, Kur'an ve Tefsir araştırmaları açısından en dikkat çekici konuların başında gelmektedir. Kur'an'ın nüzul sürecinden itibaren ortaya çıkan, Kur'an'ın mushaflaşması ve sonraki süreçlerde gündemi meşgul eden konular arasında yer alan *nesh* hususu, pek çok çalışma kapsamında ele alınmış ancak bu konunun işlenmesi belirli bir çerçevenin ötesine geçememiştir. Hatta bazı çalışmalarda *nesh* olgusu, Kur'an'da var olup olmadığı tartışmasına indirgenerek, daha sınırlı bir alanda incelenmiş ve neticede söz konusu meselenin anlaşılması noktasında bir mesafe kat edilememiştir. Zira bu meseleyle ilgili çalışmalar, tarihî arka plandan yoksun olmaları ve konuyla ilgili yaklaşımları geniş bir ekseninde değerlendirememeleri nedeniyle, bazı açılardan eksik kalmıştır. Söz konusu edilen bu eksiklikleri dikkate alan, *nesh* meselesinin tarihî zeminini pek çok açıdan irdeleyerek problemin arka planına dair bir çerçeve sunmayı hedefleyen Selim Türçan, *Neshin Problematik Tarihi* adlı çalışmasında, *neshin* karmaşık tarihini yeni bir yaklaşımla ele almakta ve akademik tefsir çalışmaları açısından bu alanla ilgili önemli tespitleri ortaya koymaktadır.

Çalışmasını giriş ve üç bölümden oluşturan müellif, giriş kısmında *nesh* meselesinde geçmişten günümüze hangi yaklaşımların bulunduğunu, bu konuyla ilgili öne çıkan çalışmaların ise neler olduğunu özet olarak zikretmektedir. Bunun yanında müellif,

¹ Arş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir, e-posta: omerdinc@hitit.edu.tr.

meseleyi *neshin* mevcut olup olmadığı tartışmalarına indirgenmeden ele alınacağını ifade ederken, *nesh* konusunun tarihsel sürecinin yapısal bir yaklaşımdan öte, anlamaya dayalı bir biçimde işleyeceğini ve bunun yeni bir bakış açısını da beraberinde getireceğini belirtmektedir (s. 15-23).

Müellif çalışmanın birinci bölümünde “*neshi imtiyaz görme dönemi*” başlığıyla, *nesh* meselesinin ilk dönemlerdeki tarihî sürecini tasvir etmeye gayret etmektedir. Bölümün ilk kısmında *nesh meselesinin duygusal temeli* üzerinden *nesh* tarihinin başlangıcıyla ilgili bazı tespitlerini ifade etmektedir. Müellife göre, özellikle *nesh* kitaplarında ve bu konuya yer ayrılmış bazı çalışmalarda, *nesh* hususunun Müslümanlar ile Yahudiler arasında yaşanan kible meselesinde ortaya çıktığı ve bu durumun Müslümanlar açısından *neshin* Yahudilere karşı bir muhalefet içerisinde olmasıyla irtibatlandırıldığı konusu zikredilmektedir. Bununla yanında, *nesh* ile alakalı ayetlerin başında gelen Bakara 106. ayetin söz konusu yaşanan çatışmayla ilintilendirilmesi, *neshin* başlangıcına ve duygusal zeminine ilişkin önemli verileri içermesi açısından dikkate değer görünmektedir. Müellif buradan hareketle, kıblenin tahvili meselesinin, Yahudilere olan karşıt duruşun kesinlik kazanması ve ümmî Arap kimliğinin kendine özgü bir biçim almasına tesir ettiğini vurgulamakta, bundan dolayı *nesh* meselesinin temelini bahis konusu edilen durumun ortaya çıkardığına temas etmektedir (s. 24-33). Ayrıca müellif, *neshin* daha derin bir duygusal zemine sahip olduğuna ilişkin bir başlık açarak, aslında meselenin görünenden öte bir anlam taşıdığına değinmektedir. Müellife göre, *nesh* meselesi Hz. Peygamber’in nübüvvetinin teyidinde ciddi olarak etki eden ve Hz. Peygamber’in ilahî bir desteğe sahip olma fikrinin tescillenmesine imkân tanıyan bir husus olarak görülmelidir. Bu durumun, Müslümanların Hz. Peygamber’in peygamberliğini savunması anlamında önemli bir argüman olarak, nübüvveti inkar edenler (Yahudiler ve Müşrikler) açısından ise Hz. Peygambere yönelik ilahî desteği boşa çıkarmak, yani peygamberlik ve ona verilen *kitab*’ın reddedilmesi anlamında değerlendirilmesi gerekir (s. 33-40).

Müellif bu tespitlerinin yanında, *nesh* meselesinde ortaya çıkan somut tezahürlerin var olduğuna dikkat çekmekte ve bunların en önemlisinin Yahudiler ile Mekkeli müşriklerin, *nesh* hadisesini *çelişki* kavramıyla ilişkilendirip, bu tavırla Hz. Peygamber’in nübüvvetini inkâr etmeye

çalıştıklarını beyan etmektedir (s. 40-48). Söz konusu *çelişki* ithamının Kur'an'ın nüzul sürecinin keyfiyetiyle cevaplandığını ifade eden müellif, Kur'an'ın peyder peyder inmesinin, onun kendi iç tutarlılığından ziyade dış dünyadaki olaylarla tutarlı ve uyumlu olmasının, Yahudi ve Müşriklerin öne sürdükleri *çelişki* ithamını ortadan kaldırdığını ve bunun ilk dönemde Müslümanların *neshe* bakışını belirlediğine dikkat çekmektedir (s. 48-60). Bunun yanında *muhkem-müteşabih* meselesinin *nesh* konusuyla olan ilişkisine değinen müellif, *nesh* konusunda ortaya atılan *çelişki* ithamına karşı bir tavır belirleyen Müslümanların, aynı gerekçe ve saiklerle *müteşabihat* meselesine de yaklaştıklarını, bundan dolayı Müslümanların *nesh* hadisesini ilahî kudret ve iradeyle açıklama ve sorgulamama girişimlerinin *müteşabih* konusunda da kendini gösterdiğini ifade etmektedir (s. 61-65).

Birinci bölümün ikinci kısmında ise müellif, *neshin* kavramsal düzlemde ele alınmadan önceki geçirdiği evreyi inceleme konusu yapmaktadır. Bu süreci nüzul dönemi ile hemen akabindeki zaman dilimi çerçevesinde irdeleyen müellif, Müslümanların Kur'an'ın inzali esnasında *nesh* olgusu bağlamında, kendi kimlik ve benliklerini inşa etmeleriyle sonraki dönemde bu algılamının hangi seyirde takip ettiğine ilişkin bazı noktalara temas etmektedir. Müellife göre, *parça parça nüzul*, *tebdil* ve *nesh* tabirlerinden Kur'an'ın nüzulüne ilişkin özgünlüğün vurgulanması bağlamında *neshin* ön plana çıkması, kıblenin tahvili meselesinde söz konusu kavramın zikredilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bu evre, Müslümanların Yahudilerden bağımsız olarak kendilerine özgü bir *kitab* ve *kimlik* tasavvurunun oluşum sürecinin önemli bir aşaması olması itibarıyla dikkate değer gözükmektedir. Bu çerçevede, *nesh* olgusunun nüzul sürecinde kazandığı değer ve anlamın sonraki süreçte de aynı atmosfer içerisinde devam etmesi, *neshin* Müslümanlar için sembolik bir hususiyete sahip olduğunu gösterir niteliktedir (s. 68-71). Öte yandan müellif, *nesh* hadisesini “Müslümanlar için etkinliği, hükmünü icra etmesi ve onların hayatlarını doğru bir siyaset üzerinden yürütmesi” (s. 72) olarak değerlendirmekte ve *neshe* ait bu özelliğin sadece Kur'an üzerinden gerçekleşmediğini, Hz. Peygamber'in de bu noktada belirleyici bir rol oynadığını, özellikle Kur'an ve sünnet arasındaki *nesh* ilişkisi ile *metni mensuh hükmü baki, hükmü mensuh*

metni baki ve hem metni hem de hükmü mensuh gibi neshin kategorilerine dair aktarılan verilerden anlamının mümkün olduğunu örnekler üzerinden izah etmektedir (s. 73-81).

Çalışmanın ilk bölümünün son kısmında müellif, *neshin sınırsızlığı* başlığı altında ilk dönemde *neshin* Müslümanlara sağladığı atmosferin etkisiyle *nesh* alanında herhangi bir sınırlamanın ya da ölçütün ön görülmediğini dile getirmekte ve sonraki süreçlerde ortaya çıkacak olan *fikhî-amelî* bir düzlemde ele alınacak aşamaya henüz ulaşamadığına dikkat çekmektedir (s. 82-83). Çünkü *nesh* hadisesinin Müslümanlar açısından sadece Kur'an'ın kendi içerisinde meydana gelen bir değişimden ziyade onların fiziksel ve duygusal hayatlarında gerçekleşen bir değişimi ifade etmektedir. Bundan dolayı müellif, özellikle *nesh* kitaplarında yer alan *seyf* ayetinin pek çok ayeti *nesh* ettiğine dair aktarılan bilgilerin, *neshin* Müslümanlar üzerindeki bahse konu tesirinin oldukça önemli bir yansıması olarak düşünmekte ve *neshe* ilişkin görünürdeki *sınırsızlığın* bu hususla bağlantısına çeşitli örneklerle işaret etmektedir (s. 85-100).

Müellif çalışmanın ikinci bölümünde *nesh* meselesinin tarihsel süreç açısından geçirdiği aşamayı *neshi kerhen kabul etme ve sınırlama dönemi* olarak nitelendirmekte ve ilk bölümde işlediği *neshin duygusal zemininin* bu süreç içerisinde kaybolmaya başladığını, her ne kadar nüzul sürecinin bazı tesirleri devam etse bile, özellikle vahyin nüzul süreci ve atmosferinden uzaklaşılması ve toplumsal olarak yeni süreçlerin oluşmasının *nesh* konusunda yaşanan dönüşüme ciddi oranda tesir ettiğini zikretmektedir (s. 100-112). Müellif bu girişin akabinde, ilk dönemde ortaya çıkan *çelişki* ithamının Kur'an'ın bir Mushaf haline gelmesi süreciyle farklılaşmaya başladığını, *nesh* meselesinin bundan sonraki süreç içerisinde mushafın tutarlılığı hususuyla bağlantılı olarak ele alındığını ve bu sebeple mensuh olduğu zikredilen bazı uygulamaların, vahyin nüzul sürecinin bakiyeleri olarak hatırlandığını dile getirmektedir (s. 112-116). *Nesh* konusunda yaşanan bu durumla birlikte, *Ulumu'l-Kur'an* edebiyatının önemli konuları arasında yer alan *Müşkilul-Kur'an* sahasının tebarüz etmeye ve *nesh* meselesiyle olan ilişkisine dikkat çeken müellif, mushafı ilgili görünür hale gelen *çelişki* durumunun artık *nesh* perspektifinden ele alınmayıp, *Müşkilul-Kur'an* alanına dâhil edildiğini, özellikle söz konusu edebiyata ilişkin ilk literatürde bu

duruma dair örneklerin somut bir şekilde zikredildiğini ifade etmektedir (s. 120-124). Bahse konu bu durumla birlikte müellife göre *nesh* meselesi, ilk dönemlerde *muhkem-müteşabih*, ilminin bir yönü olması itibariyle değerlendirilirken, belli bir süreçten sonra *Müşkilul-Kur'an* çerçevesinde mütalaa edilen ve *çelişki* durumunda kendisine başvurulacak en son yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (s. 125-132).

Çalışmanın ikinci bölümün üçüncü başlığı altında *nesh* konusunun fıkıh sahasında sınırlandırılması ve kavramsallaştırılması sürecine eğilen müellif, *neshin* bu aşamadan itibaren belirli bir konuya hasredilmesine ilişkin tespitlerini dile getirmektedir. Özellikle *neshin* amelî hükümler ihtiva eden hususlarla sınırlandırılmasının nüzul sürecinden yaklaşık bir asır sonrasına tekabül ettiğini dile getiren müellif, Şafi'nin ve Ebu Hanife'nin kendi müntesipleri tarafından aktarılan *nesh* meselesiyle ilgili görüşlerinin *amelî* konularla çerçeveslendiğini, teolojik yaklaşım biçimlerinin zuhur etmesiyle birlikte, bu durumun daha da netleştiğini ifade etmektedir (s. 138-144). Müellif bahsi geçtiği üzere teolojik yaklaşımın çıkış sürecini tasvir ederken, bu durumun *neshe* olan tesirine de vurgu yapmaktadır. Ona göre, kelimî konuların başında gelen, *tevhid*, *sıfatlar*, *adalet ve ahlak* gibi hususlarda teolojik yaklaşımının tesiri göz önünde bulundurulursa, bu hususlara dair meselelerde *neshin* kesinlikle gerçekleşmeyeceği fikri o dönemde genel kabul görmektedir. Ayrıca müellif bu süreçte, nüzul döneminde kudret ve iradesiyle dilediğini yapan Allah tasavvurundan, ilmi değişmeyen ve fiilleri bir hikmete mebni olan Allah telakkisinin ön plana çıkmaya başladığını aktarırken, vahyin nüzulünde *neshin* algılanış biçimi ile söz konusu dönemde bu meseleye bakışın önemli oranda farklılaşmaya başladığını zikretmektedir (s. 145-161). Müellif, teolojik yaklaşımın yanında *kitabın* Mushaf olarak algılanmasının *nesh* meselesinin hem konuları hem de algılanışı açısından sınırlandırıp farklı bir zeminde ele alınmasına tesir ettiğini vurgulamakta, hususen tilaveti mensuh olan Kur'an pasajlarının, ortaya çıkan Mushaf algısına aykırı olması sebebiyle, ilk dönemlerde *neshe* dair nakledilen söz konusu alandaki haberlerin bu aşamalarda dikkate alınmadığını belirtmektedir (s. 162-172). Bununla birlikte, *kitabın* Mushaf olarak algılanması konusunda en etkin isimin İmam Şafi'i olduğu üzerinde duran müellif, onun *nesh*

meselesini söz konusu bakış açısıyla sistematik hale getirdiğini, buna karşın her ne kadar Hanefiler *kitabın* umum ifade eden hükümlerinin kati olduğu hususunda bir ilke vaz etmiş olsalar bile, onların ilk dönemin *nesh* anlayışına daha yakın olduğunu ifade etmektedir (s. 172-190). Ayrıca müellif, ikinci bölümün son kısmında mensuh ayetlerin sayısal açıdan sınırlandırılması meselesini incelemekte, Şafiî'den Suyutî'ye kadar olan dönem içerisinde mensuh ayetlerin sayısı hakkında görüş beyan edenleri konu edinmektedir. Akabinde mensuh ayetlerin 20'ye yakın olduğuna ilişkin kabullerin pek çok İslam bilgini tarafından dile getirildiğini ancak bu durumun Suyutî'yle birlikte belirgin hale geldiğini ifade eden müellif, mensuh ayetlerin sayısının azaltma eğiliminin Suyutî tarafından takdim edilmesini, Şafiî'nin çerçevesini oluşturduğu ideolojinin bir açıdan teyidi olarak değerlendirmekte ve *nesh* meselesinin bu dönemde geldiği noktanın, “*neshin kerhen kabul edilen en keskin duygusal tavır*” olarak görmenin mümkün olduğunu beyan etmektedir (s. 191-201).

Çalışmasının son bölümü olan üçüncü bölümde müellif, modern dönemde *nesh* meselesinin ele alınış biçimini irdelemekte ve bu süreç içerisinde ortaya çıkan eğilimleri *nesh* karşısında aldıkları tavır üzerinden incelemeye tabi tutmaktadır. Bu bölümün ilk kısmında modern dönemde İslam dünyası ve düşüncesinin geçirdiği kriz aşamalarını genel hatlarıyla aktaran müellif, klasik modernizmde *kitabın* lafzî yapısının tarihi ortamdan bağımsız olarak telakki edilip, kendi içinde tutarlı bir *kitab* olarak algılandığını, söz konusu *kitabın* ise evrensel bilgiye sahip olmasından dolayı herhangi bir değişim içermeyeceğinin ön plana çıkarıldığını dile getirmektedir. Buradan hareketle müellif, klasik modernizmde *nesh* olgusunun reddedilmesi fikrinin daha belirgin hale geldiğini, ilk dönemdeki *nesh* anlayışından tamamen farklılaşan bir yaklaşımın söz konusu olduğunu belirtmekte ve bu anlayışın özellikle Müslümanların kendi bilgi kaynaklarını yalnızca bahsi geçen *kitabla* sınırlandırmalarının *nesh* meselesinin inkârına varan bir neticeyi ortaya çıkarttığını ifade etmektedir (s. 202-213). Bunun akabinde üçüncü bölümün son başlığı altında *tarihselci* yaklaşımın *nesh* konusuna ilişkin görüşlerini irdeleyen müellif, özellikle bu yaklaşımın öncülerinden olan Fazlurrahman'ın *kitab* tassavvurunu incelemekte ve *neshe* hangi pencereden baktığını izah etmeye çalışmaktadır. Müellife göre, *tarihselci* yaklaşım biçimi, *neshi*

ilk dönemdeki anlamından daha öte bir alana kaydırmak suretiyle, *neshi* şer'î-amelî konularla sınırlandırıp, *neshe* dair nakledilen birikimi görmezden gelerek, fundamentalist bir tavır sergilemektedirler. Ayrıca ilk dönemde *neshin* Müslümanlara verdiği siyasi-sosyal gücün algılanma biçimi, modern dönemde yenilmişlik-geri kalmışlık psikolojisiyle yer değiştirdiğinden dolayı, bu süreçte tarihselcilerin nasih veya mensuhların yeni hükümler bağlamında yeniden devreye sokma çabası içerisinde olduklarını söylemek mümkün görünmektedir (s. 214-228). Çalışmasının sonuç kısmında müellif, ele aldığı konulara ilişkin genel bir değerlendirme yapmakta ve günümüzde *nesh* meselesiyle ilgili çalışma yapan pek çok araştırmacının konuyu maalesef dar bir çerçevede alması sebebiyle ortaya çıkan yaklaşım biçimlerinin çözüm üretmekten uzak olduğunu dile getirmektedir (s. 229-238).

Netice itibariyle, *Neshin Problematik Tarihi* adlı eserin, pek çok açıdan özgün, söz konusu mesele hakkında tarihî arka planı doyurucu bilgi ve analizlerle yansıtan bir çalışma olduğunu ifade etmek gerekir. Bahse konu eseri, Kur'an ve tefsir araştırmaları sahasında bu konuyla ilgili çalışma yapacak araştırmacıların her yönüyle istifade etmesi elzem bir çalışma olarak nitelemek mümkün görünmektedir.